

Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*

Dimensions Of Aggression Behaviour And Related Demographic Factors: A Comparative Study On High School Students And University Students

Susran Erkan EROĞLU**

ÖZET

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma örneklemini 2007–2008 öğretim yılında Konya ilindeki liselerde öğrenim gören öğrenciler ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan (1294'ü lise (%57,7), 948'i (%42,3) üniversite) toplam 2242 öğrenci oluşturmuştur.

Araştırma verilerini toplamak amacıyla "kişisel bilgi formu" ve "saldırganlık ölçeği" kullanılmıştır.

Verilerin analizi; bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir desen içinde ele alınmıştır. Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri; devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü (Köy-mezra, Kasaba, İlçe, İl ve Büyükşehir), mezun olunan/devam edilen lise türü (Genel Lise, Meslek Lisesi ve Kolej), baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, sosyo ekonomik düzey ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleridir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise saldırganlık düzeyleridir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri puan ortalamalarının devam edilen eğitim kurumu düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Saldırganlık düzeyi puan ortalamalarının geldikleri yerleşim yerinin türü devam edilen /mezun olunan lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) kullanılmış, farklılaşmanın kaynağını belirlemek için tukey testi uygulanmıştır. Saldırganlık düzeyinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri açısından incelenmesi amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında ulaşılan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir: Araştırma bulguları lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışının alt boyutları açısından anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan saldırganlık davranışının öğrencilerin cinsiyetleri açısından da anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu elde edilmiştir. Araştırma bulguları ışığında öneriler geliştirilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Saldırganlık, demografik faktörler, saldırganlık davranışları
Çalışmanın türü (araştırma, bildiri, tanıtım, derleme, olgu sunumu): Araştırma

ABSTRACT

Nowadays one of the most debated subjects by the social scientists is anger and its further dimension aggression; because the intensity of the aggression emotion changes from person to person. There might be lots of reasons that determine individuals' aggressive behaviors and aggression behaviors can be projected in different ways depending on age. When developmental periods are considered the behaviors that cause aggression in childhood, adolescence, adulthood or old age periods differentiate. The environment in which individuals survive affects their emotional and behavioral development especially socio economic environment might cause aggression tendencies. This research in which aggression behaviors of high school students and university students were observed according to several variables was carried on by survey method. The scope of the research was constituted of 2242 students who were students in Konya high schools and students in Selçuk University in 2008-2009 educational semester (1294 high school (57,7%), 948 university (42,3%)). In order to gain research data "Aggression Questionnaire" and "Personal Information Form" were used. Research's data determined that the aggression behaviors of high school students and university students differentiated according to aggression behavior sub dimensions. On the other hand aggression behavior differentiated according to their gender. Recommendations were discussed according to findings of the research. Aggression concept is a multi dimensional concept like concepts used in behavioral sciences. For that reason this concept has different meanings in psychiatry, neurology, social psychology and psychology's different sub branches. Aggression and violence can be used for each other. There are several approaches which try to explain the reasons of aggression and its sources. These approaches observe the reasons of aggression as personal factors and factors independent from persons. Theoretical analyses depending on personal reasons try to explain the reasons with biological, instinctive and psycho-social causes. Individual is aggressive because s/he was genetically coded like that or structural abnormalities (hormonal disorders or brain damage) cause aggression. Theories focused on factors independent from persons developed a discourse which depends on social

* Bu çalışma 2009 yılında tamamlanan doktora tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi

and cultural variables. In this research it was aimed to observe the aggression behavior of university and high school students according to their educational level, gender and socio economic status comparatively. It is seemingly important that educational level, gender and socio economic status affect aggression when previous researches which are about mentioned variables are considered. This research's aim is to determine the effect of these variables on aggression by considering character qualities of Turkish university and high school students. This research is survey method. Relational survey with comparison between dependent and independent variable was conducted. The data were collected in order to determine the differentiation high school and university students' aggression behavior according to their demographic features. The time when the questionnaires would be conducted to sample classes was determined. The sample classes were determined by random sampling method. The participant information form and Aggression Questionnaire (AQ) were conducted together. Before the gathering data process started the directions had been read to the students. The questionnaires were collected according to the classes and they were classified. Statistical analyses were made on data gathered from 2242 participants. Participant information form and Aggression Questionnaire (AQ) were the instruments used in this study. *Aggression Questionnaire (AQ)*: which was developed by Buss and Perry (1992) was used in order to measure the aggression levels of the respondent students. The questionnaire is an updated questionnaire which is used to evaluate anger and aggression. This questionnaire has 34 items and 5 sub dimensions which are "Physical Aggression", "Verbal Aggression", "Anger", "Hostility" and "Indirect Aggression". While the lowest score from this questionnaire is 34, the highest score is 170. The evaluation of the scores is according to factor, the scores taken from whole questionnaire are not used. The test again test scores which were made by Buss and Perry differ from .72 to .80. Cronbach alpha coefficient is for total measurement for first test is $r=0.913$, for retest is $r=0.915$; for sub dimensions are physical aggression $r=0.832-0.854$, verbal aggression $r=0.599-0.361$, anger $r=0.728-0.740$, hostility $r=0.740-0.757$, indirect aggression $r=0.539-0.361$. The gathered findings for this study in reliability procedure are $r=0.843$ for physical aggression, $r=0.651$ for verbal aggression, $r=0.712$ for anger, $r=0.765$ for hostility and $r=0.523$ for indirect aggression. These findings were accepted as an indicator of having high interior validity and reliability of the questionnaire. Males are more likely to effect from exterior factors than females. In current research when the differentiation of respondents' behaviors were observed according to gender, there was a significant difference in physical aggression, verbal aggression, anger and hostility sub dimensions except indirect aggression. This differentiation is in the favor of male respondents. The male university and high school students' physical aggression levels are significantly higher than female students. The difference in verbal aggression, anger and hostility sub dimensions is because of the average scores of male students. It can be said that this difference was caused by the different attitudes in raising child strategies. In other words there are different behaviors either in social environment or in family in Turkish culture. The behavior including aggressive behaviors from males are approved unlikely, the females cannot behave like that. This situation causes that the males are more physical aggressive than females. It can be said that males are physically aggressive, whereas females are verbally aggressive. This research determined important findings about relationship between aggression and some factors such as educational level, gender and socio economic level. According to these findings it is significant that when the educational level is high the aggression level is low. The precautions should be taken in order to increase the educational level of individuals in today's increasing the aggression level world. In addition some policies about this issue should be developed. On the other hand when the relationship between aggression and socio economic level is considered education is again important because there is so much aggressive behavior in lower socio economic level. According to level of education the socio economic level is going higher. As a result education is seen as a fundamental factor in improving the socio economic conditions.

Keywords: Aggression, Demographic Factors, Aggression Behaviors

The type of research (research, proclamation, presentation, compilation, case analysis): Research

GİRİŞ

Bilgi toplumu ve küreselleşme olgularının yarattığı sonuçların ortaya çıkardığı görüntü nitelikli bireylerin eğitime yönelik bir takım etkileri de beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle yüksek öğretim ve orta öğretim kurumlarında daha derinden hissedilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte genç nüfusun hızla artmasına karşın nitelikli bireylerin eğitiminde iç ve dış etkenler önemli yer tutmaktadır. İç etkenler bireylerin ve bu bağlamda öğrencilerin sahip olduğu karakteristik özellikler iken dış etkenler de bu özellikleri etkileyen araçlar olarak tanımlanabilir. Bu durum adı geçen eğitim kurumlarında istenmeyen ve kontrol altında tutulması gereken bazı davranışların görülmesine neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen iç etkenler öğrencilerin psikolojik özellikleriyken dış etkenler de kitle iletişim araçları olarak gösterilebilir. Psikolojik özellikler bireyin kişilik özelliklerini etkileyip bir takım çıktılar ortaya çıkarabilir. Bu çıktılardan bir tanesi de dış etkenlerden provoke olabilen saldırgan davranışlardır. Bu davranışlar günümüzde özellikle sosyalleşme ajanlarından olan kitle iletişim araçlarından fazlasıyla etkilenirler. İç ve dış etkenler arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için bir takım tanımlamaların yapılması zorunludur. Saldırganlığın tanımını iyi bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Saldırganlığın tanımını yapmak için göz önünde bulundurulacak etmenler saldırganlığın kendisi veya saldırganlıkta bulunan bireyin niyetidir. Saldırganlığın kendisi göz önünde bulundurulduğunda başka bireylere zarar vermek olarak tanımlanmaktadır. Saldırgan bireyin niyeti göz önünde bulundurulduğunda ise hedefe zarar verme niyetiyle girilen bir davranış olarak tanımlanır (Efilci, 2008: 215).

İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en eskisi saldırganlığın insanların biyolojik yapısında var olduğunu savunan görüştür. Bu görüşün en önemli savunucuları arasında Freud gelir. Diğer bir yaklaşım insanlarda saldırganlığın doğuştan gelme olasılığını savunan etyolojiye dayanan görüştür. Etyologların çoğu, saldırganlığı doğuştan gelen ve hayvanın yaşamını sürdürmesinde önemli rolü olan bir davranış olarak görürler. İnsanlarda görülen saldırganlık davranışının hayvanlardan farklı olduğunu öne sürülmektedir; çünkü insanların saldırgan davranışlarında öğrenmenin rolü büyüktür.

Saldırganlığın ve sebeplerinin öğrenmeler sonucu kazanıldığını gösteren en önemli çalışmalar Bandura ve arkadaşları tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramıdır. Sosyal Öğrenme kuramcılarının insanın doğuştan saldırgan olmadığını saldırganlığın toplumsallaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bireyi saldırganlığa iten güçlerin içsel olmaktan çok dışsal olduğunu savunmaktadırlar. Diğer kuramlarla karşılaştırıldığında bu kuram dış etkilere daha fazla önem vermektedir. Ancak kişi yalnız çevresel etkenlere tepkide bulunan güçsüz bir organizma değildir. Kişi ve çevrenin karşılıklı etkileşimleri bireyin sahip olduğu davranışları oluştururlar. Böylece hem çevre etkinlikleri davranışları şekillendirir, hem de çevre davranışlar tarafından etkilenir. Bu dinamik görüşler insanın saldırganlığını diğer sosyal davranışlar gibi hem çevreden kaynaklanan uyarıcı ve pekiştiricilerin etkisi hem de bilişsel kontrol etkisiyle öğrenildiğini savunur. Bu kuram, saldırgan davranışların kaynaklarının çok çeşitli olduğunu, geçmiş deneyim ve öğrenmeden, dış durumsal etmenlere kadar yayılan çok geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmesi gerektiğini, ayrıca saldırganlık ve şiddetin, nesiller boyunca öğrenilmiş bir davranış kalıbı olarak geçtiğini de savunmaktadır. Geçmişteki deneyimlerin saldırganlığın ne zaman, hangi durumlarda ve de ne sıklıkla ortaya çıkacağını belirlediğini, çocukların model olarak aldıkları ana babalarının davranışlarından, nasıl davranmak gerektiğini öğrendiklerini, aile ve dış çevreden edindikleri saldırgan modellere özenerek saldırgan davranışlarda bulduklarını ileri sürmektedir. Saldırganlığa içgüdü ve engellenme açısından bakan görüşlerle karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme yaklaşımını benzersiz kılan şey, saldırganlığı değiştirebilir ve engellenebilir bir olgu olarak görmesidir. Oysa saldırganlığı içgüdüyle açıklayan görüşler saldırganlığı kaçınılmaz ve genetik olarak programlanmış bir davranış olarak görme eğilimindedirler. Bu yaklaşım, saldırganlığın öğrenildiği gibi unutulabileceğini ya da uygun koşullar altında hiç öğrenilemeyeceğini savunmaktadır.

Son zamanlarda toplumda saldırganlık ve şiddet olaylarının tırmanmasıyla birlikte toplumun çeşitli kesimlerinde, kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve şiddet olgusunu yönlendirmede etkisinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Kitle iletişimlerinin toplum üzerindeki etkisini gelişen dünya koşulları içinde göz ardı etmek kolay olmayacaktır. Bununla beraber kitle iletişim araçlarının insan davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğu da bilinmektedir. Ancak etkisinin hangi yönde olması gerektiğinin tartışılması gerekir. Kitle iletişim araçları toplumda yaşananları anlatırken aynı zamanda da dış gerçekleri aktarmaktadır. Bununla birlikte basın yayın organlarının toplumu bilgilendirirken aktardığı mesajlarda saldırganlık ve şiddet olgusunun dozunu ayarlandığını söylemek güçtür. Günümüzde kitle iletişiminde özellikle televizyonda saldırganlık ve şiddet bir araç olarak kullanılmakta ve içinde saldırganlık ve şiddet olmayan bir haberin niteliğinden nitelendirilmediği durumlara gelinmiştir (Palabıyıkoglu, 1997: 125).

Bu tartışmalar sürerken son günlerde kitle iletişim araçları ve medyanın kendisi de saldırganlık ve şiddet davranışlarının hedefi haline gelmiştir. Özellikle çocuklar yetişkinler için hazırlanan programlardan doğrudan etkilenir. Yetişkinler filmlerdeki saldırgan davranışların sonuçları üzerinde dururken, çocukların süreçten etkilendiği belirtilmektedir (Newson 1995: 59; akt: Palabıyıkoglu, 1997: 125).

Kitle iletişim araçları ve medyadaki şiddet saldırganlığı çok çeşitli yollarla ortaya çıkarır. Bu yollardan en dikkat çekici olanı taklittir. Birçok psikolojik çalışma çocukların ve gençlerin yeni davranışları başkalarını gözlemleyerek öğrendiklerini ve sık sık televizyonda gördükleri saldırgan modelleri kendilerine örnek aldıklarını göstermektedir. Çoğu araştırma (Bandura, Ross, ve Ross, 1963), bu saldırgan davranışların sonucunda zarar veren bir unsur olmadığına dair eleştiriye maruz kalmasına rağmen, bazı çalışmalar da (Tyler, 1980) bunların sonuçlarının zararlı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmalar medya ve kitle iletişim araçları şiddeti ve saldırganlık arasındaki ilişkinin önemine yönelik başka çalışmaların sayısında artışa neden olarak değişik ve gerçekçi medya içeriklerine yönelmesine neden olmuşlardır. Buna rağmen internet gibi yeni medya ve kitle iletişim araçları içeriklerine yönelik

çalışmalar fazla sayıda bulunmamaktadır. Son 20 yılda internet kullanımı bireylerin kişisel gelişiminde ve kişiliklerindeki değişikliklerde önemli rol oynamışlardır. Bu durumdaki artış ve medya içeriklerindeki değişim daha modern çalışmaların medyadaki şiddet ve saldırganlıkla ilgili olmalarına yol açarken bireylerin bu konudan nasıl ve ne kadar etkilendiklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Anderson ve Bushman, 2001: 359; Dill ve Dill, 1998: 411).

Yapılan çalışmalarda kitle iletişim araçlarının özellikle çocuklar ve ergenlerde saldırganlığı artırdığına ait anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu açıkça görülmektedir (Anderson ve Bushman, 2001; Dill ve Dill, 1998). Ayrıca bu çalışmalar medya faktörünün saldırganlığı kısa ve uzun dönemlerde tetiklediği sonucuna da ulaşmışlardır (Silvern ve Williamson, 1987).

Bununla beraber televizyon ve internet kullanımının saldırganlıkla olan ilişkisinin karşılaştırıldığı çok az sayıda çalışma vardır (Anderson ve Bushman, 2001). Yapılan bu çalışma bu konuda yapılmış olup bunun bir ileri aşaması olarak da iki farklı örneklem grubunun karşılaştırılmasını yapmıştır. Ayrıca alandaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada hem medyanın hem de internet kullanımının saldırganlık davranışına etkisi lise ve üniversite öğrencileriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aslında bu tarz çalışmaların önemi ve bu çalışmalara olan ihtiyaç azımsanmayacak kadar fazladır. Bu nedenle farklı eğitim kademelerinde okuyan bireylerin saldırganlık davranışlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi ve kitle iletişim araçlarının saldırganlık davranışı ile ilişkisinin ortaya çıkarılması önemli görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarını etkileyen faktörlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve kitle iletişim araçlarının bu konuda yerlerinin belirlenmesidir. Karşılaştırma yapılan grupların bazı demografik faktörler ve kitle iletişim araçlarını kullanım sıklıklarına göre saldırganlık davranışlarının anlamlı farklılıklar gösterip göstermediği bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ile toplanan verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma genel tarama modelinde olup, araştırmanın bağımsız ve bağımlı değişkenleri arasında karşılaştırmalı ilişkisel tarama yapılmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı özlük niteliklerine göre farklılaşma durumunu belirlemek ve öğrencilerin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacı ile veriler toplanmıştır.

Araştırma Grubu

Bu araştırma, 2007–2008 öğretim yılında Konya merkezdeki liselerde öğrenim gören öğrenciler ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleme, çalışma grubunu oluşturan liseler ve Selçuk üniversitesindeki eğitim, mesleki eğitim, teknik eğitim, mimarlık-mühendislik fakültelerindeki öğrenciler arasından tesadüfi küme örnekleme yoluyla seçilen 1294'ü lise (%57,7), 948'i (%42,3) üniversite olmak üzere toplam 2242 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi (lise/üniversite) değişkenlerine göre dağılımı tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Lise	487	46,3	807	67,8	1294	100
Üniversite	565	53,7	383	32,2	948	100
Toplam	1052	46,9	1190	53,1	2242	100

Araştırma örneklemine giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi (lise/üniversite) değişkenlerine göre dağılımları incelendiğinde, 1052 kız (%46), 1190 erkek (%53,1) olmak üzere toplam 2242 öğrenci olduğu Tablo X'de görülmektedir. Tablo 1'deki verilere göre lise öğrencilerinin 487'si kız (%46,3), 807'si ise erkek (%67,8) öğrencidir. Örnekleme alınan üniversite öğrencilerinin ise 565'inin kız (%53,7) ve 383'ünün erkek (%32,2) olduğu Tablo 1'de görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğrencilerin özlük nitelikleri ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimlerine ilişkin bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen, "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemek için de "Saldırganlık Ölçeği" kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan bu veri toplama araçlarına ilişkin tanıtıcı bilgiler aşağıda verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırma örneklemine alınan öğrencilerin araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak ele alınan özlük nitelikleri ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen form toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Formda öğrencilere ait cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü, devam ettikleri / mezun oldukları lise türü, baba eğitim düzeyleri, anne eğitim düzeyleri, sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin bilgiler için kapalı uçlu sorular sorulmuştur.

Saldırganlık Ölçeği: Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini ölçmek üzere Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Can (2002) tarafından yapılan "Saldırganlık Ölçeği" (Aggression Questionnaire (AQ)) kullanılmıştır. Özgün ölçek öfkeyi ve saldırganlığı değerlendirmek için uzun zamandır kullanılan güncelleştirilmiş bir ölçektir. 34 maddeden oluşan ölçeğin "Fiziksel Saldırganlık", "Sözel Saldırganlık", "Öfke", "Düşmanlık" ve "Dolaylı Saldırganlık" olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek (1) karakterime hiç uygun değil, (2) karakterime çok az uygun, (3) karakterime biraz uygun, (4) karakterime çok uygun ve (5) karakterime tamamen uygun şeklinde beşli Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34; en yüksek puansa 170'tir. Ölçekten alınan puanların değerlendirilmesi faktör bazında yapılmakta olup, ölçeğin tümünden alınan puanlar kullanılmamaktadır. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan, bireyin o faktöre ilişkin saldırganlık davranışına sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Buss ve Perry tarafından yapılan test tekrar test puanları .72 ve .80 arasında değişmektedir. Ölçeğin Can (2002) tarafından yapılan iç tutarlılık çalışmasında Cronbach alfa katsayısı toplam ölçüm için ilk testte $r=0.913$, yeniden test için $r=0,915$; alt ölçekler için fiziksel saldırganlık $r=0.832-0.854$, sözel saldırganlık $r=0.599-0.361$, öfke $r=0.728-0.740$, düşmanlık $r=0.740-0.757$, dolaylı saldırganlık $r=0.539-0.361$ hesaplanmıştır.

Bu araştırma için yapılan güvenilirlik çalışmasında elde edilen bulgular fiziksel saldırganlık alt boyutu için $r=0,843$, sözel saldırganlık alt boyutu için $r=0.651$, öfke alt boyutu için $r=0,712$, düşmanlık alt boyutu için $r=0,765$ ve dolaylı saldırganlık için $r=0,523$ olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular ölçeğin iç tutarlılığı ve güvenilirliğinin yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Fiziksel Saldırganlık: Fiziksel saldırganlık alt boyutunda yüksek puan fiziksel saldırganlıkta bulunma dürtülerini kontrol edememe, otoriter kişilerle sorun yaşama gibi durumları ifade etmektedir. Bu alt boyuttan yüksek puan alan bireylerde Sadist ya da antisosyal kişilik özellikleri, alkol ve madde kullanım bozuklukları gözlenebilir. Saldırganca davranışlarını kendi kendilerine kanıtlamak için başkaları tarafından kışkırtıldıklarını öne sürmek eğilimindedirler. Fiziksel saldırganlık puanının düşüklüğü ise fiziksel saldırganca davranışların görece olarak bulunmadığı ve fiziksel saldırganlık dürtülerini kontrol etme yetisinin güçlü olduğunu gösterir.

Sözel Saldırganlık: Sözel saldırganlık kavgacı ve düşmanca konuşmaları içerir. Bu alt boyutta alınan yüksek puan bireyde tartışma eğiliminin fazla olduğunu gösterir. Bu bireyler haksız olduklarını düşündükleri durumlarda öfkelenirler, kendilerini yabancılaşmış veya sıkılmış hissedebilirler. Yüksek sözel saldırganlık puanları genelde "extraversiyon" olarak tanımlanan kişilerde ve yüksek sosyo ekonomik düzeydeki kişilerde görülür. Panik bozukluğu, fobiler, ayrılma endişesi gibi bozukluklar ve davranış

bozukluğu bulunan gençler ve ergenler de bu alt boyutta yüksek puan alırlar. Düşük puan alan bireyler kendinde tartışma eğilimi görmeyen çekingen kişilerdir.

Öfke: Öfke alt boyutu uyarılma ve kontrol duygusuna karşı öfkelenme özelliklerini içerir. Bu alt boyutta alınan puanın yüksekliği davranış bozukluğu bulunanlarda antisosyal, pasif-agresif veya yenilgiyi kabullenme özellikleri bulunan yetişkinlerde görülür. Borderline kişilik özellikleri ve alkol kullanım bozukluklarında da yüksek puan görülür.

Düşmanlık: Düşmanlık sosyal uyumsuzluğu ve ağır psikopatolojik ve hatta fiziksel bozuklukları konu alır. Küskünlük, sosyal yabancılaşma ve paranoya gibi davranışları temsil eder. Yüksek puan alan bireyler sosyal izolasyon halindedir, başkalarının gereksinimlerini veya duygularını dikkate almazlar. Düşük puan alan kişiler ise içinde bulunduğu sosyal ortamdan memnun demektir ya da şüphe eğilimlerini bastırıyor olabilirler.

Dolaylı Saldırganlık: Dolaylı saldırganlık bireyin doğrudan yüzleşmeden kaçınma durumlarında öfkelenme eğilimlerini ölçer. Bu tür eylemlere yol açan durumlar genelde tatmin edici şekilde çözümlenemez, bu nedenle yüksek puan alan kişiler, yaşamlarının en azından bazı alanlarında yüksek düzeyde hayal kırıklığı yaşayabilir. Antisosyal kişiler yüksek puan almaktadır. Düşük puan alan kişiler ise genelde yaşamlarındaki çatışmaları çözümlmek için doğrudan yüzleşme yapabilen kişilerdir.

VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Verilerin toplanması

Verileri toplamak amacı ile daha önce tesadüfi olarak belirlenen örneklem grubundaki sınıflara yönelik ölçeklerin uygulanacağı zaman ve saat belirlenmiştir. Kararlaştırılan saatlerde Kişisel Bilgi Formu ve Saldırganlık Ölçeği birlikte uygulanmıştır.

Veri toplama işi başlamadan önce öğrencilere, ölçeklerle ilgili yönergeler okunmuş ve uygulama ile ilgili gerekebilecek bilgiler sunulmuştur. Uygulama yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür. Uygulama sonunda ölçekler ve cevap kâğıtları sınıflara göre toplanmış ve sıraya göre tasnif edilmiştir.

Verilerin analizi

Verilerin istatistiksel analizi; bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir desen içinde ele alınmıştır. Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri; devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü (Köy-mezra, Kasaba, İlçe, İl ve Büyükşehir), mezun olunan/devam edilen lise türü (Genel Lise, Meslek Lisesi ve Kolej), baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, sosyo ekonomik düzey ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleridir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise saldırganlık düzeyleridir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri puan ortalamalarının devam edilen eğitim kurumu düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Saldırganlık düzeyi puan ortalamalarının geldikleri yerleşim yerinin türü devam edilen /mezun olunan lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) kullanılmış, farklılaşmanın kaynağını belirlemek için tukey testi uygulanmıştır. Saldırganlık düzeyinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri açısından incelenmesi amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle lise ve üniversite öğrencilerinin, saldırganlık düzeylerinin, devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yeri türü, okudukları / mezun oldukları lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Daha sonra lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle Televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Daha sonra öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin televizyon izleme süreleri, izlenen televizyon programları türü açısından farklılaşmasına bakılmıştır

Öğrencilerin saldırganlık davranışları devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Öğrencilerin saldırganlık davranışlarının devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine (Lise/Üniversite) göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Yapılan t testine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	N	\bar{X}	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	1294	20,05	7,19	16,649*	,001
	Üniversite	948	15,25	6,39		
Sözel	Lise	1294	13,09	3,70	,706	,480
	Üniversite	948	12,99	3,08		
Öfke	Lise	1294	20,52	5,48	4,476*	,001
	Üniversite	948	19,54	4,90		
Düşmanlık	Lise	1294	17,81	5,31	11,920*	,001
	Üniversite	947	15,31	4,57		
Dolaylı	Lise	1294	14,49	4,48	2,225*	,026
	Üniversite	948	14,10	3,73		

* p<,05

Tablo 2 incelendiğinde saldırganlık davranışı fiziksel saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 20,05 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 15,25 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=16,649, p<,05) fiziksel saldırganlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Sözel saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamalarının 13,09 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 12,99 olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=,706, p>,05) sözel saldırganlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 2’ye göre öfke alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 20,52 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 19,54 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=4,476, p<,05) öfke alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla öfke davranışı sergilemektedirler.

Saldırganlık davranışı düşmanlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 17,81 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 15,31 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=11,920, p<,05) düşmanlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla düşmanlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 2’ye göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 14,49 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 14,10 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri (t=2,225, p<,05) dolaylı saldırganlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla dolaylı saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Lise ve üniversite Öğrencilerin saldırganlık davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Yapılan t testine ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde saldırganlık davranışı fiziksel saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerinin puan ortalamalarının 18,83 erkek öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 20,78 olduğu görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversiteye devam eden kız öğrencilerin ortalamaları 13,70, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 17,52'dir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=4,506$, $p<,05$; $t_{ünv}=9,258$, $p<,05$) her iki gruptaki kız ve erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre hem liseye devam eden erkek öğrenciler hem de üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 3. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	\bar{X}	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	Kız	487	18,83	8,11	4,506*	,001
		Erkek	807	20,78	6,47		
	Üniversite	Kız	565	13,70	5,90	9,258*	,001
		Erkek	383	17,52	6,43		
Sözel	Lise	Kız	487	13,09	3,61	,037	,970
		Erkek	807	13,10	3,76		
	Üniversite	Kız	565	12,83	3,06	2,010*	,045
		Erkek	383	13,24	3,10		
Öfke	Lise	Kız	487	20,91	6,01	1,923	,055
		Erkek	807	20,29	5,13		
	Üniversite	Kız	565	19,25	4,73	2,205*	,028
		Erkek	383	19,96	5,12		
Düşmanlık	Lise	Kız	487	17,79	5,51	,103	,918
		Erkek	807	17,82	5,19		
	Üniversite	Kız	565	14,96	4,36	2,972*	,003
		Erkek	383	15,85	4,84		
Dolaylı	Lise	Kız	487	14,54	4,56	,280	,780
		Erkek	807	14,47	4,43		
	Üniversite	Kız	565	13,91	3,66	1,951	,051
		Erkek	383	14,39	3,82		

* $p<,05$

Sözel saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencileri puan ortalamaları 13,09 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 13,10, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 12,83 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 13,24 olarak gözlenmiştir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=,037$, $p>,05$; $t_{ünv}=2,010$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla sözel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 3'teki bulgulara göre öfke alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 20,91 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 20,29, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 19,25 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 19,96'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=1,923$, $p>,05$; $t_{ünv}=2,205$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05

düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla öfke davranışı göstermektedirler.

Düşmanlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencileri puan ortalamaları 17,79 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 17,82, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 14,96 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 14,47 olarak gözlenmiştir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=1,03$, $p>,05$; $t_{ünv}=2,972$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre üniversiteye devam eden kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla daha fazla düşmanlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 3'teki bulgulara göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 14,54 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 14,47, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 13,91 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 14,39'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=2,80$, $p>,05$; $t_{ünv}=1,951$, $p>,05$) her iki gruptaki kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyoekonomik düzeylerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin \bar{X} ve Ss değerleri Tablo 4'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin \bar{X} ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	\bar{X}	Std. Sapma
Lise	Alt	153	19,36	6,75
	Orta	1023	19,93	7,27
	Üst	118	21,97	6,75
Üniversite	Alt	113	16,47	7,41
	Orta	712	14,99	6,09
	Üst	123	15,59	7,01

Tablo 4 incelendiğinde lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 4'te görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	523,662	2	261,831	5,096*	,006
	Gruplarıçi	66336,764	1291	51,384		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	231,402	2	115,701	2,836	,059
	Gruplarıçi	38547,847	945	40,791		
	Toplam	38779,249	947			

* $p<,05$

Tablo 5'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{ünv}=2,836$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{lise} =5,096$ $p<.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Lise öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Alt	Orta	-,57503	,624
		Üst	-2,61510*	,008
	Orta	Üst	-2,04007*	,010

* $p<.05$

Lise öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 6'da görülmektedir. Bu bulguya göre üst sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Diğer taraftan alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri Tablo 7'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	\bar{X}	Std. Sapma
Lise	Alt	153	12,96	4,06
	Orta	1023	13,19	3,69
	Üst	118	12,38	3,29
Üniversite	Alt	113	12,70	2,90
	Orta	712	12,96	3,07
	Üst	123	13,42	3,31

Tablo 7 incelendiğinde lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın üst sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla orta ve alt sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 7'de görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	73,736	2	36,868	2,687	,068
	Gruplarıçi	17715,995	1291	13,723		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	32,347	2	16,174	1,700	,183
	Gruplarıçi	8991,636	945	9,515		
	Toplam	9023,983	947			

* $p<.05$

Tablo 8'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=2,687$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Benzer bir şekilde üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{ünv} =1,700$ $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu bulgulara göre sözel saldırganlık alt boyutunda lise ve üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Öfke alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve S_s değerleri Tablo 9'da, varyans analizi sonuçları ise Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 9. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve S_s değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	\bar{X}	Std. Sapma
Lise	Alt	153	20,47	5,44
	Orta	1023	20,49	5,48
	Üst	118	20,92	5,64
Üniversite	Alt	113	20,44	5,23
	Orta	712	19,28	4,80
	Üst	123	20,20	5,09

Tablo 9 incelendiğinde lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 9'da görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	20,373	2	10,186	,338	,713
	Gruplarıçi	38946,126	1291	30,167		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	193,425	2	96,712	4,042*	,018
	Gruplarıçi	22610,052	945	23,926		
	Toplam	22803,477	947			

* $p<.05$

Tablo 10'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=,338$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{ünv} =4,042$ $p<.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Üniversite	Alt	Orta	1,16017*	,045
		Üst	,23923	,925
	Orta	Üst	-,92095	,131

* $p<.05$

Üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından öfke alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 11’de görülmektedir. Bu bulguya göre alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin öfke düzeyleri orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin öfke düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Düşmanlık saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri Tablo 12’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 12. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	\bar{X}	Std. Sapma
Lise	Alt	153	18,28	5,86
	Orta	1023	17,83	5,26
	Üst	118	17,01	4,91
Üniversite	Alt	113	16,40	4,88
	Orta	712	15,05	4,54
	Üst	123	15,85	4,33

Tablo 12 incelendiğinde lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve üst sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 12’de görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	109,764	2	54,882	1,947	,143
	Gruplarıçi	36383,723	1291	28,183		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	217,593	2	108,797	5,233*	,005
	Gruplarıçi	19645,279	945	20,789		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 13’teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=1,947$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{ünv} = 5,233$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Üniversite	Alt	Orta	1,34950*	,010
		Üst	,55342	,620
	Orta	Üst	-,79607	,174

Üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 14'te görülmektedir. Bu bulguya göre alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeyleri orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin düşmanlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri Tablo 15'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 15. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , \bar{X} ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	\bar{X}	Std. Sapma
Lise	Alt	153	14,42	4,57
	Orta	1023	14,50	4,47
	Üst	118	14,52	4,48
Üniversite	Alt	113	14,34	3,93
	Orta	712	14,02	3,64
	Üst	123	14,35	4,02

Tablo 15 incelendiğinde lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın üst sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla alt ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 15'te görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	,995	2	,497	,025	,976
	Gruplarıçi	25966,504	1291	20,113		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	18,732	2	9,366	,673	,510
	Gruplarıçi	13152,293	945	13,918		
	Toplam	13171,025	947			

* $p < ,05$

Tablo 16'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise} = ,025$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Benzer bir şekilde üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{ünv} = ,673$ $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu bulgulara göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise ve üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

TARTIŞMA

Bu bölümde, alt problemlerle ilgili olarak araştırma örneklemini oluşturan lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının, bazı değişkenlere göre farklılaşma gösterip göstermediği ile ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma ile ilgili bulguların tartışılması ve yorumlanması, alt problemlerin sıralamasına uygun olarak yapılmıştır.

Öğrencilerin saldırganlık davranışları devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın bu alt probleminde lise ve üniversiteye devam eden öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular saldırganlık ölçeği alt boyutlarından sözel saldırganlık boyutunda lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında lise öğrencilerinin puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Bulgu eğitim düzeyi yükseldikçe toplam saldırganlık puanlarının düştüğü sonucunu ortaya koyan Ersoy (2001)'un yaptığı araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Aynı zamanda bu bulgu Edmonson ve Bullock (1998) tarafından ilkökul çocukları ve lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Yapılan araştırma sonucunda ergenlerin ilkökul çağı çocuklarına kıyasla daha sınırlı ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini ortaya koyan bulgular elde etmişlerdir. Bu durumu ergenlik döneminde yaşanan gelişimsel zorluklarla açıklamak mümkündür. Ergenlik dönemine gelen birey, kendi kaderini tayin edebilmek ve denetleyebilmek için mücadele etmekte ve bağımsız olmak istemektedir. Bunun sonucunda da saldırgan davranışlar sergilemeleri muhtemel olmaktadır. Ayrıca lise öğrencilerinin daha fazla fiziksel saldırganlık sergilemeleri kendilerini topluma kabul ettirmenin bir yolu olarak algılanabilir. Bu yolla, başkalarına karşı gösterilen fiziksel saldırganlığın lise öğrencilerinin hem kendi yaşlılarına karşı hem de topluma karşı bir kimlik edinme çabasını sonuca ulaştırdığı söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlığı lise öğrencilerine göre göstermemeleri onların belirli bir olgunlaşma düzeyini geçmeleriyle açıklanabilir. Böylece üniversite öğrencileri fiziksel saldırganlık davranışı sergilemenin sorunları çözüme kavuşturmada yeterli bir strateji olmadığını görmekteyiz.

Öfke alt boyutunda lise öğrencilerinin lehine çıkan ortalama farkının altında yatan yaşça daha genç olan lise öğrencilerinin öfkelerini üniversite öğrencilerine kıyasla daha az kontrol etmeleridir. Öfkelerini çokça dışarı yansıtan lise öğrencileri bunu problem çözme yöntemi olarak kullanmaktadırlar. Yine düşmanlık alt boyutunda lise öğrencileri lehine çıkan fark bu öğrencilerin düşmanlıklarını gizlemeyerek tepkilerini açıkça ortaya koyduklarını göstermektedir. Böylece lise öğrencileri saldırgan davranışlarını düşmanlık duygusunu geliştirerek ortaya koymaktadırlar. Dolaylı açıdan gösterilen saldırganlık lise öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerinde öğrendikleri bir olgudur. Doğrudan sergilenemeyen saldırganlık davranışı öğrenilmiş bazı davranışlarla dolaylı olarak yansıtılır. Bunun sonucunda bastırılmayan ve doyurulamayan saldırganlık davranışları doyurulmuş olur. Bu davranışlar doğrudan gösterilemediği için dolaylı saldırganlık göstermek bu durumu meşrulaştırma açısından önemlidir. Bu dört alt boyutta da lise öğrencilerinin ortalamaları üniversite öğrencilerinin ortalamalarından yüksek olması; lise öğrencilerinin üniversite öğrencilerine göre daha saldırgan davranışları sergilediklerini göstermektedir. Bunu toplumsal açıdan açıklamak gerekirse, lise öğrencilerine henüz toplum tarafından belirli beklentiler yüklenmediğinden dolayı hareketlerinden doğacak sonuçlardan sorumluluk duymak lise öğrencileri için uzak bir ihtimalken bu durum üniversite öğrencileri için tam tersi özelliğe sahiptir. Başka bir deyişle üniversite öğrencileri yapacakları hareketlerden dolayı daha fazla sorumluluk hissedip saldırganlık içeren davranışlarını daha fazla sosyalleştirmişlerdir.

Saldırganlıkla ilgili araştırmalarda cinsiyet değişkeni üzerinde durulan önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bu araştırmada da lise ve üniversiteye devam eden öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen araştırma bulguları fiziksel saldırganlık alt boyutunda hem lise hem de üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin puan ortalamalarının kız öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulgu Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran (2008)'ın kırsal kesimde yaşayan ergenler üzerinde yaptıkları araştırmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Araştırmacılar, erkek ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin kız ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğu sonucunu bulmuşlardır. Benzer bir şekilde birçok araştırma (Loeber ve Hay, 1997; Maccoby ve Jacklin, 1974; Tieger, 1980) erkeklerin, kızlara oranla daha fazla fiziksel saldırganlık sergilediklerini bulmuşlardır.

Sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise lise öğrencileri arasında anlamlı bir fark yok iken üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin puan ortalamalarıyla kız öğrencilerin puan ortalamaları arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu bulgu da Bettencourt ve Miller (1996) ile Bjorkqvist (1994) gibi araştırmacılar tarafından yapılan araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Bu araştırmacılar erkeklerin kızlara oranla daha fazla sözel saldırganlık gösterdiğini yaptıkları araştırmalarla

ortaya koymuşlardır. Bu araştırmadaki diğer bir bulgu ise dolaylı saldırganlık alt boyutunda ise cinsiyet açısından hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığıdır. Saldırganlık davranışlarında cinsiyete göre değişim, saldırganlığın ifade edilmesinde ve anlamlandırılmasında da ortaya çıkmaktadır. Yetişkinlik döneminde cinsiyetler arasında gözlenen farklılıklar azaldığı için erkekler de çocukluk ve ergenlik dönemine oranla, dolaylı saldırganlığa daha sık başvurmaktadır.

Erkek öğrencilerin her iki eğitim düzeyinde de kız öğrencilerden daha fazla saldırganlık içeren davranışlar göstermesi sonucu beklenmedik bir durum değildir. Kuramsal açıdan da erkeklerin kadınlara oranla daha saldırgan olması gerçeği bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebeplerini açıklamak için her iki cinsiyetin sosyal rol yüklemelerine bakmak yeterli olacaktır. Erkekler kızlara oranla daha serbest bir ortamda büyürler. Bunun sonucunda erkekler kızlara oranla davranışlarını daha serbest gösterebilmeye imkân bulmaktadırlar. Bu davranışlar içinde saldırganlık erkekler için has bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Kızlar saldırganlık içerebilecek davranışlarını hem sosyal hem de psikolojik açıdan bastırırken erkekler bunun için özel bir çaba harcamadıkları gibi saldırganlık içeren davranışları göstermek erkeklik göstergesi olarak algılanmaktadır. Böylece erkeklerin kızlardan daha fazla saldırganlık içeren davranışlar göstermesi toplum tarafından da beklenen bir durumdur. Erkekler gelişen sosyal becerileriyle dolaylı saldırganlığı eskisine oranla daha çok tercih etseler de, hem dolaylı hem de doğrudan saldırganlık açısından kızlardan daha yüksek düzeylerde yer almaktadırlar (Björkqvist, 1994). Bu bulgulara göre, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin genel anlamda kızlardan daha yüksek olduğu, saldırganlık davranışlarının da farklı biçimlerde ifade edildiği söylenebilir.

Farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşma durumu incelendiğinde sözel ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulguya göre üst sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışını gösterme düzeyleri alt sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerine kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir. Öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Ancak alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin öfke ve düşmanlık düzeylerinin orta sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Saldırganlık davranışının sosyo ekonomik düzey açısından incelendiği araştırma sonuçları incelendiğinde bu araştırma sonuçlarından farklı sonuçların ortaya çıktığı gözlenmiştir. Örneğin Uluğtekin (1976) yaptığı çalışmada toplumsal ve ekonomik düzey yükseldikçe ana babaların daha fazla kabul edici ve serbestlik tanıyıcı olduklarını, dolayısıyla çocuklarının daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiklerini ifade etmiştir. Diğer taraftan Hatunoğlu (1994)'nun sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırdığı hipotezinden elde edilen bulgular iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Alt ve orta sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireyler, üst sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdikleri saptanmıştır. Bulgular arasındaki farklılığın temel nedeni adı geçen araştırmalarda saldırganlığın tek boyutta ele alınması olarak görülmektedir. Saldırganlığı, fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık şeklinde ele alan araştırmamızda, özellikle fiziksel saldırganlık boyutunda üst sosyo ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergiledikleri, diğer taraftan ise öfke ve düşmanlık alt boyutlarında alt sosyoekonomik düzeye mensup olan üniversite öğrencilerinin orta sosyoekonomik düzeye mensup üniversite öğrencilerine göre daha fazla öfke ve düşmanlık içeren saldırganlık davranışlarını sergiledikleri bulunmuştur. Bu durum bireysel yaşamda ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle açıklanabilir. Şöyle ki üst sosyoekonomik düzey lise öğrencileri ellerindeki maddi olanaklar vasıtasıyla görece yoksunluklar yaşamamaktadırlar ve istekleri ekonomik güçleri vasıtasıyla her zaman karşılanmaktadır. Bunun sonucunda sosyal hayatlarında karşılanmayan istekleri ortaya çıktığı zaman fiziksel saldırganlık davranışı sergilemekten kaçınmamaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan genel sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Lise öğrencilerinin saldırganlık puanları, üniversite öğrencilerinin saldırganlık puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Sonuçlar incelendiği zaman hem lise hem de üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının genel olarak kız öğrencilerin saldırganlık puanlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşma durumu incelendiğinde anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Saldırganlık alt boyutlarında üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur.

Ulaşılan genel sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

1. Bu araştırmanın genel sınırlılığı, örnekleminin sadece lise ve üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. Özellikle saldırganlık davranışının nedenleriyle ilgili daha somut sonuçlara ulaşabilmek için orta öğretim öğrencilerinin dışında seçilecek yeni örneklem gruplarıyla yeni çalışmalar yapılabilir.
2. Saldırgan davranış sergileyen öğrencilere yönelik sorun çözümü için kişilik yapılanmasıyla ilgili etmenler dikkate alınarak bu davranışların sebepleri ortaya çıkartılabilir.
3. Öğrencilerde saldırgan davranışlara sebep olan etmenler ortaya konarak lise öğrencilerinin üniversitede; üniversite öğrencilerinin iş hayatında bu davranışları sergilememeleri sağlanabilir.
4. Bu çalışmanın sonuçları ışığında geleceğe dönük farklı çalışmalar yapılabilir.
5. Televizyon ve programları ve internet gibi medya değişkenlerinin sebep olduğu saldırganlık davranışlarının sosyalleşme sürecindeki önemi açısından değerlendirilip bu davranışlar engellenebilir.
6. Öğrencilerin okul ortamında yaşabilecekleri olası çatışmaları saldırganlığa başvurmadan yapıcı bir biçimde çözüme becerileri kazandırılabilir.
7. Şiddet ve saldırganlık olaylarını tüm yönleri ile tanınmalı ve öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileri konusunda bilinçlendirilmeye önem verilmelidir. Bu konuda ilgililere hizmet-içi eğitim ve seminerler verilebilir.
8. Empatiye yönelik, şiddet ve saldırganlık içermeyen problem çözme yöntemlerinin eğitim programlarında yer verilmesi, eğitimcilerin de bilgi, beceri ve tutumlarını değiştirip yeni bilgi, beceri ve tutumlar geliştirmeleriyle bu sorunun aşılacağı belirtilmelidir.
9. Öfke kontrolü, zorbalık, çatışma ve problem çözme gibi konularda öğrencilere yönelik grupla psikolojik danışma programları hazırlanmalı ve bu programların öncelikle eğitimcilere eğitimleri verilerek uygulanmalıdır.
10. Saldırganlık davranışı sergileyen öğrenciler mümkün olduğu kadar grup etkinliklerine teşvik edilmelidirler. Buradaki görev ve sorumluluk sonucu elde edeceği başarı onun üstünlük elde etme, hakim olma, herkese varlığını hissettirme duygularını doyurur.

KAYNAKÇA

- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12, 353-359.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3-11.
- Bettencourt, B. A., & Miller, N. (1996) Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 119, (3), 422-447
- Bjorkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30(3/4), 177-188.
- Dill, K. E. & Dill, J. C. (1998). Video game violence: A review of the empirical literature. *Aggress Violent Behav* 3:407-428.
- Edmondson, H. & Bullock, L. (1998). Youth with aggressive and violent behaviors: pieces of a puzzle, *Preventing School Failure*, 42(3): 135-141.

Efiliti, E. (2008). Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Denetim Odağı'nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19. Sayfa: 213-230, *Selçuk Üniversitesi: Konya*.

Ersoy, Ş. (2001). Çocuk Yuvasında Kalanlarla Ailesiyle Yaşayan Dokuz-Onbir Yaş Grubundaki Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Hatunoğlu, A. (1994). Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Karriker-Jaffe, K. J., Foshee, V.A., Ennett, S. T. & Suchindran, C. (2008). The Development of Aggression During Adolescence: Sex Differences in Trajectories of Physical and Social Aggression Among Youth in Rural Areas *Journal of Abnormal Child Psychology*. New York: Nov 2008. Vol. 36, Iss. 8; pg. 1227, 10 pgs

Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410.

Maccoby, E. & Jacklin, M. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, California: Stanford University Press.

Newson, J. (1995). Televizyonda Şiddet ve Çocukların Korunması. Çev. Şeniz Özusta Düzen. *Türk Psikoloji Bülteni*, Nisan. (2), 59-61.

Palabıyıkoglu, R. (1997). Medya ve şiddet. *Kriz Dergisi*, 5 (2): 123-126.

Silvern, S. B. & Williamson, P. A. (1987). The effects of video game play on young children's aggression, fantasy, and prosocial behavior, *J Appl Dev Psychol*, 8:453-462.

Tieger, T. (1980). On the biological basis of sex differences in Aggression. *Child Development*, 51, 943-963. Society for Research in Child Development, Inc.

Tyler, T R. (1980). The impact of directly and indirectly experienced events. The origin of crime-related judgments and behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), 13-28.

Uluğtekin, S. (1976). Çocuk yetiştirme yöntemleri açısından ana-baba-çocuk ilişkileri ana-baba davranışları ile çocuğun saldırganlık ve bağımsızlık eğilimi arasındaki ilişkilerin araştırılması, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi, Ankara.